

Romfartuna kyrka

Ny el- och värmeanläggning

Antikvarisk rapport

Romfartuna prästgård 1:3
Romfartuna socken
Västmanland

Boel Melin

Romfartuna kyrka

Ny el- och värmanläggning

Antikvarisk rapport

Romfartuna prästgård 1:3
Romfartuna socken
Västmanland

Boel Melin

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2011

Omslagsfoto: Foto: Boel Melin

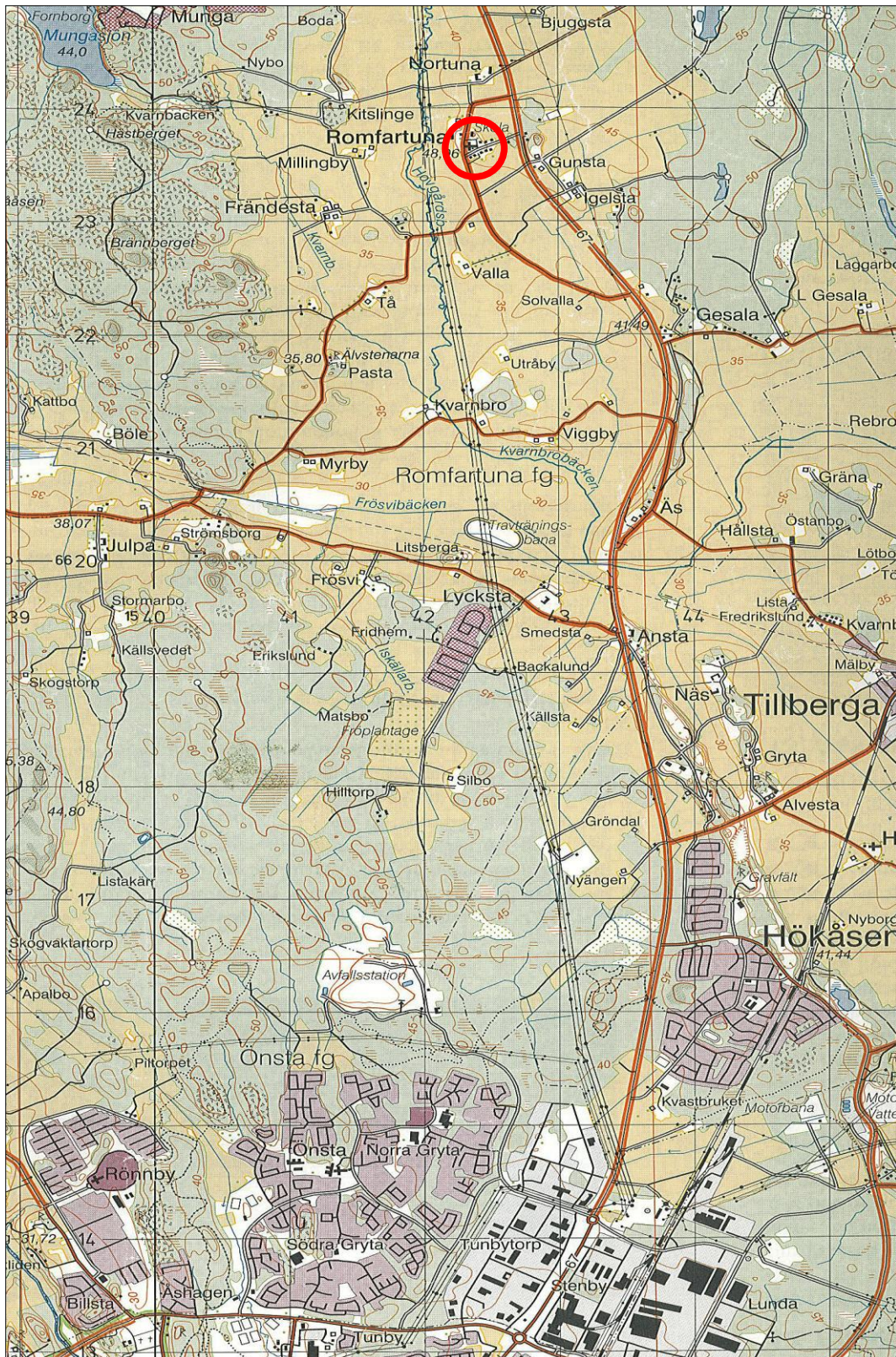
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-7453-123-7

Tryck: Just Nu, Västerås 2011.

Innehåll

Innehåll	4
Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Byggnadsbeskrivning.....	6
Byggnadshistorik med relevans för ärendet.....	6
Skadebild	10
Genomförande	10
Kanalisation/ ingrepp i golv	11
Väggar	16
Kyrkvind/torn.....	17
Värme- och elinstallationer.....	18
Inredning och inventarier	21
Urverk.....	21
Övrigt.....	23
Referenser.....	25
Kart- och arkivmaterial	25
Otryckta källor.....	25
Litteratur.....	25

Figur 1 Bild 2. Romfartuna kyrka markerad med röd ring. Utsnitt ur Topografiska kartan. Ej skalenlig bild.

Sammanfattning

Under hösten och vintern år 2009–10 har arbetet med installation av ny el- och värmeanläggning samt klimatförbättrande och skadeförebyggande åtgärder utförts i Romfartuna kyrka. Arbetet har skett i enlighet med länsstyrelsens beslut daterat 2005-09-22 (dnr: 433-9122-05). Antikvarisk medverkan har utförts av Stiftelsen Kulturmiljövård.

Arbetena omfattade förutom klimatanalys installation av vattenburen värme med elpanna. Under arbetet förnyades även el-, åskskydds-, brand- och larmanläggningen. El- och värmeanläggningen var 50 år gammal och dess tekniska livslängd var slut. Arbetena krävde ingrepp byggnadsstommen såsom upptagning av kyrkans kalkstens- och trägolv och håltagning i väggar. Vidare har lagning, målning och schaktning i och utanför kyrkobyggnaden utförts. Kyrkbänkar har i och med arbetena monterats bort och flyttats till förråd.

Det befintliga urverket kompletterades med en ny elektrisk motor som styrs via ett huvudur. På den stora tornklockan var hammaren uttjänt. Den gamla hammaren fick sitta kvar och en ny hammare monterades fast på andra sidan av klockan.

För mer detaljerad redovisning om schaktning se den arkeologiska rapporten från Stiftelsen Kulturmiljövård.

Inledning

Byggnadsbeskrivning

Kyrkan är treskeppig med mittskepp och sidoskepp, kor, gravkor och längst bak den så kallade Mungakyrkan, som finns i tornets bottenvåning. Kyrkan som är uppförd i gråsten och tegel är försedd med ett västtorn, sakristia i norr och ett vapenhus i söder. Vid långhusets södra vägg finns gravkoret. Fasaderna är vitputsade med undantag från det södra gravkoret som är avfärgat i en rosaaktig kulör. Det brant sluttande sadeltaket, var tidigare spånklätt, men sedan 1902 är täckt av skiffersten.

Över det ursprungliga kyrkorummet fanns tidigare ett högt och brett trätunnvalv. På vinden syns ännu spår av det ursprungliga tunnvalvets takstolar. Idag finns fem höga kryssvalv i mittskeppet från 1427 över spetsiga arkadbågar. Tio fyrkantiga tegelpelare skiljer mittskeppet från sidoskeppen. I vapenhuset förekommer ett kryssvalv. Kyrkorummets väggar var tidigare dekorerade med målningar i bysantinsk stil, varav fragment återstår framförallt på kyrkorummets norra vägg och i en nisch på östra väggen föreställande S:t Görän och Draken. Övriga väggytor är avfärgade i en bruten vit kalkfärg. En tegelröd kulör accentuerar valvribbor, gördelbågar och rundbågar.

I mittskeppets västra del finns två sidoläktare som flankerar den åt båda hållen öppna orgelläktare i mitten. Orgeln byggdes 1970. Läktarbarriären har ornerade paneler med apostlabilder från 1695. Läktarbarriären mot Mungakyrkan består av bemalat virke från en tidigare predikstol.

I koret finns ett murat altare från 1757 som är utformad likt en sarkofag. Altarupsatsen, som är ett ungdomsverk av Louis Masreliez, skänktes till kyrkan 1769. Predikstolen sattes upp 1803.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Romfartuna kyrka uppfördes troligen i början av 1300-talet. Dendrokronologisk datering av de äldsta delarna av kyrkans takstolar, på södra sidan, visar att det förekommer virke som med säkerhet fälldes vinterhalvåret 1306-07.¹

¹ Hammarskiöld s. 8.

Den ursprungliga kyrkobyggnaden var rektangulär med rak koravslutning och två ingångar på södra sidan. Taket var brant och troligen spånklätt.

Vid en ombyggnad som var klar 1427 fick kyrkorummet slagna valv, så att det delades i ett mittskepp och två sidoskepp. Mittskeppet blev täckt av fem tegelmurade kryssvalv, uppburna av pelare med spetsiga valvbågar emellan. Över sidoskeppen slogs halvcirkelformade valv. Mot väster tillbyggdes troligen torn med huv och mot söder ett vapenhus, som från början hade ett altare. Vapenhusets port gjordes rikt ornerad med järnsmide. Även porten till koret antas vara från denna tid.

På 1500-talet bemålades vapenhusets väggar med motivet S:t Göran och Draken.

1624 utfördes draperimålning på kyrkorummets pelare, varav fragment finns kvar.

1626 förses kyrkan med en predikstol av ek. det tidigare fristående altaret ersattes med ett nytt inmurat i väggen år 1640.

1655-83 höggs nya fönsteröppningar upp på norra sidan.

Tornet påmurades med cirka 4 meter² tegelmur till nuvarande höjd och stabiliserades med dragjärn åren 1667–70. Byggmästare Lars Olofsson från Köping lät utföra den spetsiga spiran, vilken ursprungligen var spånklädd och rödfärgad. Klockorna kunde flyttas från klockstapeln upp till tornet 1670. Kort därpå lät Johan Gabrielsson Sparfvenfeldt bygga gravkoret på kyrkans södra sida.

1694 sattes ett tornur med urverk in. 1948 installerades elektrisk klockringning.

1686 tillbyggdes sido- och orgelläktarna, samtidigt med nya bänkar, nytt golv och nya fönster i öst och väst.

1695 målades läktarnas apostlabilder av Hans von Thum. Bänkinredning och läktarpaneler målades med brun färg. 1756 målades bänkinredning och läktarpanel igen med brun färg.

Den ursprungliga kyrkans västmur genombröts troligen under senmedeltid, men senast under 1600-talet, och mittskeppet förenades med det nedre tornrummet som kallas Mungakyrkan. Under Mungakyrkans golv finns ett gravvalv för generalmajor Petter Creimer och hans hustru, vars nedgång nu döljs av en håll.

Gravkoret vid långhusets södra mur uppfördes på 1670-talet av Johan Gabrielsson Sparfvenfeldt. Gravkoret lånade sin stil från det Gustavianska gravkoret i Riddarholmskyrkan i Stockholm. Gravvalvet under det högt liggande golvet är sedan 1966 igenfyllt och tillmurat.

1757 fick kyrkan ett nytt altarbord och altardisk som målades i en brungrön marmorering.

Sakristian byggdes ut mot öster 1758 och förseddes med två valv.

1784 gjordes draperimålning på muren runt korfönstret.

1803 ersattes predikstolen från 1636 med en ny, vitmålad.

1819 fylldes de murade gravarna i koret igen. I koret lades delvis ett tegelgolv. Fyra år senare fylldes alla gravarna under kyrkans golv igen.

² Bedömning baserad på tegelleveranser redovisade i kyrkans räkenskaper.

Omkring 1830 målades bänkinredning och läktare i en ljus pärlgrå färg. Även altardisken och dess ramar samt orgelfasaden målades i denna färg. På Orgelfasaden utfördes även förgyllningar. I sex av kyrkans fönsteröppningar sattes nya fönster in medan de två kvarvarande reparerades.

Sakristians valv och väggar vitlimmades 1832.

Den yttre torntrappan togs bort och ersattes av en ny som byggdes genom en dörr vid sidan av orgelläktaren år 1845. Samma år förstorades korfönstret.

Trappan mot predikostolen byggdes om 1855. 1965 målades bänkinredningen om och nya läktarbänkar byggdes.

1885 togs tidigare tegelgolv och gravhällar bort och cement gjöts in över hela golvet. Gravhällarna sattes upp utefter väggarna. Ny bänkinredning inskaffades (ekådrades) samt en ny trappa till orgelläktaren. Under arbete sänktes och utvidgades läktaren. Under denna ombyggnad sattes fem nya fönster med dubbla bågar in i kyrkorummet, liksom två i gravkoret.

1887 försågs sakristian med järnkamin och i kyrkorummet sattes en större varmu gn in.

1888 var man tvungen att bygga om orgelläktaren till samma nivå som sidoläktarna. Orsaken var att ett nytt orgelverk installerades. Detta år rustades gravkoret upp och även här gjöt man ett cementgolv och ett nytt glasparti byggdes mellan kyrkorum och kor.

1962 och 1968 blottades rester av norrväggens kalkmåleri från 1300-talet. Det visade sig att hela nordväggen varit försedd med figursviter och ornamentbågar i senromansk stil som var påverkad av bysantisk konst. Delar av det medeltida kalkmåleriet togs fram och bevarades år 1977. Målningarna var överlag skadade och endast mindre partier var möjliga att bevara. När kyrkans kalkmålningar överkalkats är dock inte känt. Resten av väggytorna ströks med Gotlandskalk. Endast mindre partier av muralmålningarna kunde bevaras och kan idag ses som fragment på väggytan.

1925 tillkom korfönstrets glasmålning.

Elektrisk uppvärmning infördes 1950. Installationen fick kritik av Byggnadsstyrelsen.

1953 revs kyrkorummets cementgolv från 1885–86 upp. I mitt- och sidogångar lades kalkstensplattor och i bänkkvarteren lades ett trägolv.

1965–66 genomfördes en stor yttre renovering då fasaderna lagades och avfärgades. Även fönstren och bänkarna lagades och ommålades. Korets betonggolv revs nu ut och ersattes med slipade kalkstensplattor. Även i gångarna lades kalkstensplattor. I Mungakyrkan lades kalkstensplattor i gradängar. I gravkoret och vapenhuset lades ett nytt tegelgolv och en ny pardörr sattes in mot kyrkorummet. Pelarna blev under denna renovering påmurades till en fyrkantig form och ytorna vitslammades, detta utfördes i syfte att återställa ett äldre utseende. I samband med arbetena utfördes en ny el- och värmeinstallation. Under denna omgestaltning tillkom även Mungakyrkan och sidoskeppen med dagens mässingslampor.

Korets målade glasfönster är utfört av skulptören Erik Sand och sattes in 1966, korfönstret ersatte ett äldre från 1922. Det äldre fönstret bevaras på kyrkans lilla vindsmuseum.

1970 fick kyrkan ett nytt orgelverk med modern fasad.

1977 isolerades kyrkvinden med mineralull.

1980 iordningsställdes ett förvaringsutrymme på vinden för äldre kyrkoinventarier.

1989 installerades automatisk klockringning.

1998 reglerades kyrkans inomhusklimat genom införandet av datastyrd så kallad intermittent uppvärmning.

2006 restaurerades kyrkans fasader

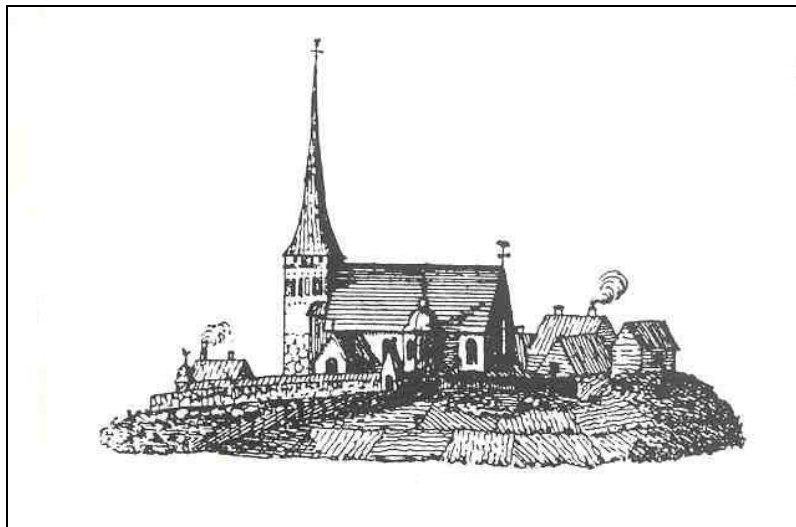

Bild 2. Romfartuna kyrka enligt Grau 1754.

Bild 3. Romfartuna kyrka ur: Sveriges historia III av Oskar Alin, 1889.

Skadebild

Kyrkans klimatproblem hade orsakat skador på träskulpturer och inredning, väggytorna var nedsmutsade och uppvisade på ställen saltutfällning.

Den befintliga el- och värmeanläggningen var uttjänt. Bänkvärmare och radiatorer nådde alltför höga temperaturer och var brandfarliga, förutom att de orsakade torkskador på flera av kyrkorummets inventarier. Fuktkvoten mättes upp vid de upptagna partierna och visade på höga fukthalter.

Vid södra portalen i koret stod vattnet högt då kanal uppbilades. Portalen var placerad ovanför ett fast bergparti vilket ledde in vattnet direkt i kyrkan, och även om det torkade upp efter hand så kom vatten in igen vid regn.

T.v. Bild 4. Nedsmutsad väggyta i gravkapell. Foto: Anna Gütthlein.

T.h. Bild 5. Nedsmutsad väggyta i kor. Foto: Anna Gütthlein.

Genomförande

Arbetena inleddes med klimatanalys av kyrkan (se Bilaga 1). Under nästa skede utfördes ombyggnad av värmeanläggning, ny åskskyddsanläggning samt installation av brand- och inbrottslarm.

Vattenburen värme med elpanna installerades i ett för ändamålet ombyggt gravkapell på utsidan av norra kyrkogårdsmuren. Den vattenburna värmeanläggningen krävde större ingrepp i kyrkobyggnaden än den först tänkta elvärmeanläggningen, men ansågs ha större fördelar såsom att det lätt går att byta ut värmekällan och att klimatet blir skonsammare för kyrkans inventarier.

Installationen krävde utrymning av delar av kyrkan samt ingrepp i byggnadsstomme. Hela kyrkans bänkinredning demonterades och förvarades på förråd. Altarstat, predikstol, läktarbarriär med mera, täcktes in med plast.

Lösa gravlämningar förekom i södra bänkkvarterets grusbädd.

Kanalisation/ ingrepp i golv

Kyrkans golv hade ett underlag av 30–40 mm tjock betong utan armering. Betongen var gjuten på en 30 cm djup grusbädd, som i sin tur placerats på större stenar.

I kyrkrummets mittgång, sidogångar, kor samt i den s.k. Mungakyrkan bestod golvet av hyvlade kalkstensplattor i brun/grå nyans. Plattorna var fogade med ett hårt cementbruk och var lagda på ett underlag av betong som i sin tur ligger på en hårt packad grusbädd. Kalkstengolvet lades in under ombyggnaden år 1953.

Bänkkvarteren på var sida av mittgången stod på ett brädgolv som placerats på träreglar som i sin tur står på betong. I sakristian finns ett trägolv av spåntade bräder som är placerade på ett oisolerat bottenbjälklag av sågade timmerstockar. Vid väggarna finns en tegelmurad fris som lagts i sättbruk och underliggande grus på betong.

På läktaren fanns en heltäckningsmatta som togs bort och under detta framkom ett trägolv, som därmed togs fram. Trägolvet såg olika ut på läktarens olika delar och var även från olika tider. Under bräderna fanns bjälklag av timmer, på södra läktaren fanns dubbla bjälklag. På norra och södra delen av läktaren bestod golvet av bräder lagda kant i kant fastsatta i underliggande timmerstockar med smidd spik. Mellersta läktarens golv, vid orgeln, hade breda spåntade bräder.

Flera ingrepp utfördes i kyrkans kalkstens- och trägolv inför värme- och elkanalisationen. Flera av de befintliga kablarna var ingjutna i metallrör under golvet.

De nya rören förlades i nya kanaler av armerad betong varpå träreglar lades innan golvets kalkstensplattor. Inspektionsluckor utfördes genom ofogade kalkstensplattor, som kan lyftas upp.

Kalkstengolv

På grund av att kalkstensplattorna fogats med cementbruk i kyrkrummet och Mungakyrkan förstördes flera av dessa vid upptagning inför kanalisation. Kalkstensplattor togs upp i mittgången, i koret, vid södra långväggen samt kring pelare. De flesta ersattes av nytillverkade hyvlade kalkstensplattor med utseende lika befintliga. Skillnaden låg i tjocklek, där ersättningsplattorna var 20 mm tjocka, till skillnad från de tidigare som hade en tjocklek som varierade mellan 25 och 40 mm. I Mungakyrkans gradänger hade ersättningsplattorna en tjocklek på 35 mm. Som sätt- och fogbruk användes hydrauliskt kalkbruk, *Maxit Serpo 148*. I vissa fall hade betongen bilats bort upp till 15 cm, och där skitet av sättbruk blev avsevärt mycket tjockare än på andra ställen.

Trägolv

På trägolvet under bänkkvarteren togs de fyra bakersta bräderna samt frisbräder upp. Dessa ersattes med spåntade, 185 mm breda bräder lika befintliga. Även betongen under dessa bilades bort för att inrymma kanalisation. Den tidigare isoleringen av kutterspån ersattes här av ny lösull. Träfrisen runt bänkkvarterens golv breddades från en bräda till två bräder, där den yttre skruvades fast. Skruvningen utfördes så att framtida underhåll av ledningar till bänkvärmarna skall underlättas. Hela trägolvet under bänkkvarteren slipades och lackades med vattenbaserat lack, efter utfört arbete.

T.v. Bild 6. Vid uppgrävningen av golvet mot södra långväggen blev omfattningen av vatten inträngningen synlig. Bilden visar vattenfylld golvkanal vid södra portalen. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 7. Nygjutna kanaler i kyrkorummets södra del. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 8. Mittgång och trägolv under bänkkvarter. Bilden visar de två kanalerna på varsin sida av mittgången. Dessa doldes senare av den breddade träfrisen. Foto: Anna Gütblein.

T.h. Bild 9. En av kanalerna vilken ligger i sidoskeppet. Foto: Boel Melin.

Bild 10. Kopparrör i betongkanal. Kyrkorummet. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 11. Vid upptagningen av kalkstensplattor skadades flera av dem. Gula markeringar visar stenar som skall bytas ut. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 12. Golvkanal färdig och kalkstensplattorna är tillbakalagda och i vissa fall utbytta. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 13. Kalkstengolvet under arbete, skadade delar markerade med gult. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 14. Kalkstengolvet efter rördragningen, inmalade kopparrör för de nya radiatorerna. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 15. Äldre underliggande brädgolv, troligen från tidigt 1700-tal, förkom under befintligt golv på läktaren. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 16. Detalj av underliggande bräder på läktaren. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 17. Äldre underliggande brädgolv, troligen från tidigt 1700-tal, förkom under befintligt golv på läktaren. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 18. Detalj av underliggande bräder på läktaren. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 19. Upptagna kalkstensplattor i kyrkrummet. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 20. Nya kalkplattor vid pelare. Bilden visar även nya inmalade kopparrör samt ny kalkfog. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 21. Nya kalkstensplattor invid gravsten i koret. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 22. Röd ring markerar ofogad kalkstensplatta som används som inspektionslucka. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 23. Ledningsdragnings under trägolvsdelen under kyrksalens kyrkbänkar. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 24. Ledningsdragnings på orgelläktaren. Foto: Boel Melin.

Bild 25. Ny lucka i golvet på södra läktaren, vid vindsuppgång. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 26. I sakristians trägolv sågades en inspektionslucka upp i trägolvet. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 27. Sakristian efter utförda arbeten. Foto: Boel Melin.

Bild 28. Vy över norra delen av bänkkvarteren och norra läktarbarriären efter avslutat arbete. Foto: Boel Melin.

Väggar

Nedsmutsade väggtytor rengjordes med Wischab- svamp. Lagningar utfördes med luftkalkbruk, Maxit Serpo 142.

T.v. Bild 29. Sakristian Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 30. Sakristian. Ny halogenkrans samt ventilationsanläggning till toalett och städskrub. Grön ring markerar liten låda som döljer de nya rördragningarna. Foto: Boel Melin.

Bild 31. Ytputsbortfall förekom framför allt på pelare. Troligen orsakad av markfukt. Foto: Boel Melin.

Kyrkvind/torn

För att underlätta byggnadsunderhåll och framtida inspektioner byggdes ett system av gångbryggor på kyrkvinden. Utmed gångarna installerades belysning, räcken och ett flertal stegar. Eftersom vinden omfattar flera nivåer byggdes flera nya stegar. Kyrkvindens medeltida takstolar påverkades inte av arbetet med gångbryggorna.

I tornets spira byggdes en ny uppgång med vilplan. De befintliga stegpinnarna på hjärtstockarna bevarades.

T.v. Bild 32. Ledningsdragning i kyrkvindstrappan. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 33. Nya gångbryggor byggdes på kyrkvinden. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 34. Ny gångbrygga invid takfall. Foto: Anna Gütblein

T.h. Bild 35. Trappa/stege i torn. Foto: Anna Gütblein.

Värme- och elinstallationer

Den gamla el- och värmeinstallationen från 1965–66 bortmonterades i sin helhet dvs. samtliga elledningar, element och radiatorer.

Värmeledning av koppars lades in i gjutna betongkanaler i golvet utmed bänkkvarterens norra och södra långsidor samt på båda radernas västra kortsidor. Kortare kanaler med kopparrör lades ned under golvet vid mittgångens västra del och södra sidogången från södra portalen. Betongen markisolerades med 50 mm cellplastskivor. Kopparrören lämnades helt eller delvis synliga ovanför golvet på kyrkorummets norra och södra långväggar. Synliga kopparrör samt kamfläktsradiator bakom altaret målades in med oljefärg i vit kulör motsvarande NCS S-0500 N.

Panelradiatorer av märket Planora, monterades på kyrkorummets långväggar, i sakristian och på västra läktaren. På läktaren monterades förseddes panelradiatorerna med framförhängande vitmålat värmeskydd (se rubrik Inredning och Inventarier).

I koret placerades fläktelement istället för de tidigare elradiatorerna som skadat inventarier. Synliga kopparrör utmed väggarna vitmålades.

Nya bänkvärmare, kamflänsradiatorer från Kamrörsfabriken AB, monterades fast under kyrkbänkarna. Dessa målades in i en mörkgrön nyans för att passa in i bänkinredningen. Fönsterbänken bakom altaret försågs också med en kamflänsradiator, som vitmålades lika bakomhängande väggyta.

Elcentraler placerades i sakristian, under läktartrappan, på läktaren, på andra våningen i tornet samt vid värmecentralen i bisättningshuset

Under läktartrappan byggdes ett skåp med styr- och reglerutrustning för klimat och värme. En nyttillverkad panelvägg byggdes framför skåpet. Den nya panelväggen påminner i utförande och material om en befintlig panelvägg från 1966.

Värmecentral installerades i det ombyggda bisättningshuset norr om kyrkogården. Här installerades elpanna m.m. det befintliga cementmosaikgolvet lagades i samband med arbetena.

Bild 36. Nytt fläktelement i koret mot söder. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 37. Fläktelement på norra läktaren. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 38. Kontakt uppsatt på vinkeljärm för att förhindra ingrepp i läktarbarriär. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 39. Ett dubbelt mikrofonurtag installerades i koret som en del i den nya ljudanläggningen i kyrkan. Foto: Boel Melin.

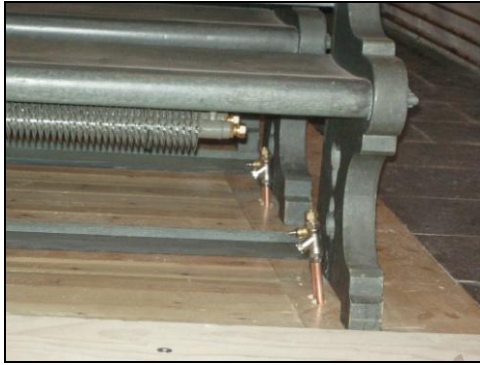
T.h. Bild 40. Rödrågningar för nya radiatorer på läktaren, golvet togs fram under en äldre matta. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 41. Södra långväggen med de nya panelradiatorerna. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 42. Fönsterbänken bakom altaret försågs med en kamflänsradiator. Radiatorn samt tillhörande och anslutande kopparrör målades in i bakomliggande kulör. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 43. De nya bänkvärmarna målades in i kulör liknande bänkarna. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 44 Anslutande rör målades in kulör liknande bakgrund på väggyta och bänkar. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 45. Ny rördragning och kamfläktsradiator bakom altaret. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 46. Ny fläkt radiator på norra korräggen. Bilden visar även inmalade kopparrör. Foto: Boel Melin.

Bild 47. Panelradiatorer på södra läktaren

T.v. Bild 48. Värmeskydd av mineritskivor och mineralull. Bilden visar den första kulören som senare ändrades. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 49. Värmeskyddet målades in i vit kulör. Foto: Boel Melin.

Inredning och inventarier

Urverk

Tidigare saknade urverket lod och den mekaniska driften var sedan flera år ur funktion. Urverket finns placerat i ett litet utrymme i tornet. Utrymmet är utfört i stående plank, på insidan täckt med masonitskivor.

Det befintliga urverket kompletterades med en ny elektrisk motor genom att tre ledstänger har kopplats loss och ersatts med nya motorverk. Själva rören finns kvar men kapades till hälften och ett nytt rör skarvades till de nya motorverken. Motorverken är placerade på var sin vägg, inne i det utrymme där urverket är monterat sedan tidigare. De nya motorverken är styrda via ett huvudur som är placerat i elskåpet vid den södra läktaren i kyrkorummet.

På den stora tornklockan var hammaren uttjänt. Den gamla hammaren fick sitta kvar och en ny hammare monterades fast på andra sidan av klockan. Den nya hammaren monterades fast i två hopsatta lodräta plankor som fästes i de befintliga vågräta bjälkarna över och under klockstolen. Denna metod innebar att den äldre böjda klockstolsbjälken inte påverkades av arbetet.

T.v. Bild 50. Urverket är placerat i ett lite utrymme i kyrktornet. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 51. Det bevarade äldre urverket. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 52. De nya motorverken monterades fast på stålskenor, fästa på utrymmets masonitväggar. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 53. Nytt motorverk. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 54. Rör till urverk som går genom väggen i utrymmet. Röret kapades och skarvades med ett nytt rör som monterades till det nya urverket. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 55. Den böjda klockstolsbjälken med äldre inskriptioner, bl.a. från åren 1880 och 1919. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 56. Den gamla, icke fungerande hammaren fick sitta kvar i ursprungligt läge. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 57. Den nya hammaren monterades fast på en lodrät bräda. Bilden visar fästansordning. Foto: Boel Melin.

Övrigt

Ett flertal nya belysningsarmaturer monterades i valvpelarnas murade nischer och på skenor i arkadbågarna. På de befintliga ljuskronornas pendlare sattes halogenkransar och spotlights fast för att få ett mer riktat ljus i kyrkorummet.

En hängränna monterades upp vid södra takfallet ovanför portalen för att avleda vattnet utifrån in i kyrkans södra del.

Nya högre lyktstolpar sattes upp på kyrkogården, bredvid de äldre lägre, som står kvar tillsammans med de nya.

Schakt grävdes kring kyrkan och på utsidan av norra och östra kyrkogårdsmuren. Då berg förekom nära mark sågades det i berget. Yttre schaktarbeten redovisas närmare i den arkeologiska rapporten.

Ett före detta bisättningshus norr om kyrkogården byggdes om till värmecentral. Det gjordes håltagningar och befintlig golvbrunn ersattes med ny.

Kyrkans bänkinredning demonterades inför arbetet. Då de återställdes på plats kortades bänkarna som stod vid valvpelarna av. Ingreppet är inte reversibelt. Bänkarna förankrades i trägolvet med nya vinkeljärn av rostfritt stål.

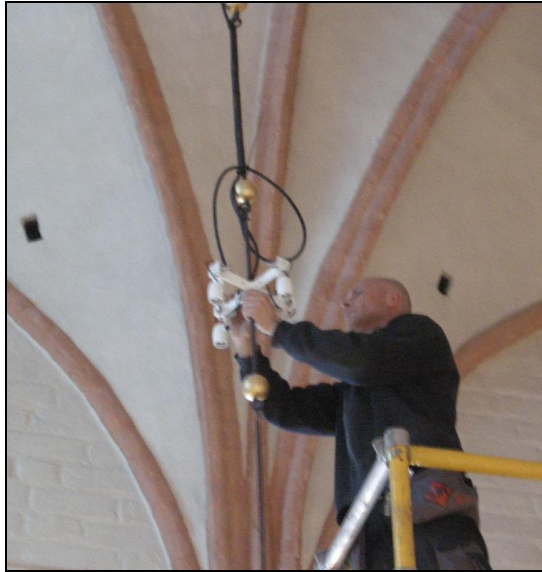
Altaruppsats, predikstol, läktarbarriär m.m. täcktes in med plast.

Bakom orgeln byggdes ett nytt inbyggt elskåp med trädörrar. Skåpet målades i vitt.

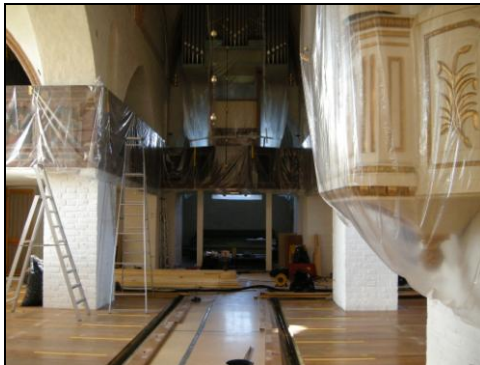
T.v. Bild 58. Långhusets södra takfall. Innan hängränna och stuprör monterades. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 59. Hängränna och stuprör monterades på södra takfallet. Foto: Boel Melin.

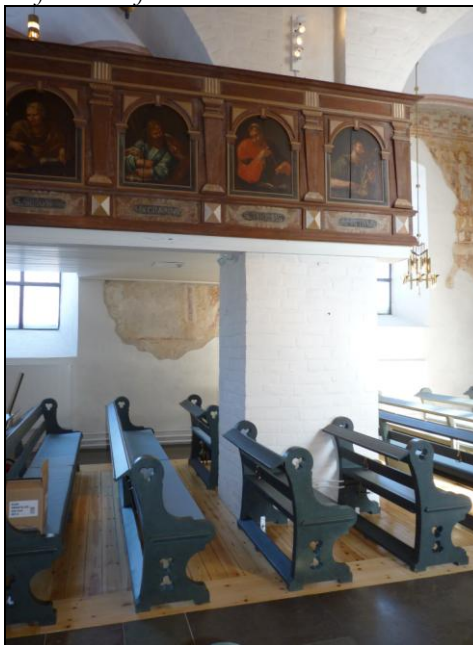
T.v. Bild 60. Röd ring markerar belysningsskena med spotlights i arkadbåge. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 61. Montering av ny armatur. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 62. Orgeln, läktarbarriär och predikstol kläddes in med plast. Foto: Anna Gütblein.

T.h. Bild 63. Kyrkbänkarna skruvades fast med rostfria vinkeljärn. Foto: Boel Melin

T.v. Bild 64. Nytt elskåp bakom orgelläktare. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 65. Bänkarna efter återmontering. Foto: Boel Melin.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Gröna kartan.

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. 2004. Kulturhistorisk karakteristik. Svensk Klimatstyrning. Västerås.

Litteratur

Ahlberg, Hakon. Björklund, Staffan. 2000. *Västmanlands kyrkor i ord och bild*. Borlänge.

Grau, Olof. 1754. *Beskrifning öfver Vestmanland*. Nytryck 1904, utgiven av Västmanlands läns tidning. Västerås.

Sjökvist, Helén. 2007. *Romfartuna kyrka. Exteriör renovering 2006*. Västerås. KM Rapport 2007:30.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Kulturmiljövård i Mälardalen dnr:</i>	09090
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	433-9122-05
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Romfartuna prästgård 1:3
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanlands län
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Romfartuna
<i>Beställare:</i>	Västerås Kyrkliga Samfällighet Eva Carlin, fastighetschef. Västerås kyrkliga samfällighet.
<i>Projektör:</i>	Svensk Klimatstyrning AB
<i>Entreprenör:</i>	TGA Bygg & Konsult AB BM Kontroll AB Västerås Rörtjänst AB Surahammars EL AB Larmtronic Västerås AB
<i>Antikvarisk kontroll:</i>	Kulturmiljövård Mälardalen Anna Gühlein, byggnadsantikvarie. Boel Melin, byggnadsantikvarie. Stora gatan 41 72212 Västerås

